

МАКТАБ О‘QUVCHILARIDA MILLIY G‘URUR VA IFTIXOR TUYG‘ULARINI SHAKLLANTIRISHDA XALQ OG‘ZAKI IJODI NAMUNALARINING O‘RNI

Norbo‘tayev X. B.

*Ilmiy rahbar: Termiz davlat pedagogika instituti
professori, pedagogika fanlari doktori (DSc)*

Rajabova M.T.

Termiz davlat pedagogika instituti erkin tadqiqotchisi

Tayanch so‘zlar: xalq og‘zaki ijodi, maqol, xalq qo‘shiqlari, doston, milliy qadriyat, “Alpomish” dostoni, ma’naviyat, an’ana, ijodkorlik.

Ключевые слова: фольклор, пословица, народные песни, эпос, национальная ценность, эпос «Алпомиш», духовность, традиция, творчество.

Key words: folklore, proverb, folk songs, epic, national value, «Alpomish» epic, spirituality, tradition, creativity.

Har bir xalqning milliy qadriyatlari uning o‘zligi timsoli hisoblanadi. Ajdodlardan meros buyuk ma’naviy boylikni har qanday og‘ir sharoitda asrab qola olgan xalq va millatgina milliy o‘zligi, tarixiy qiyofasini ham saqlab qolishga erishadi. Bunda unga milliy g‘oya katta yordam beradi. Ma’naviyat qadim zamonlardan inson dunyoqarashini, xatti-harakatini, jamiyatda tutgan o‘rnini, xalqqa, vatanga, atrofidagi odamlarga bo‘lgan munosabatini boshqaruvchi omil hisoblanadi. Ma’naviy qashshoq kimsa hayotda ro‘y berayotgan voqealarga loqayd bo‘ladi. Loqaydlik esa tuzatib bo‘lmas oqibatlariga olib keladi.

Modomiki, ma’naviyat insonning qon-qoniga, suyak-suyagiga singadigan tuyg‘ular, qarash va ko‘nikmalar majmuyi ekan. Ma’naviyat inson ruhiyatida, qalbi va ongida shakllanib ulg‘ayadi. Ma’naviy qadriyatlar ajdodlar to‘plagan tajribalar, ibratlar, axloqiy qarashlar tarzida avlodlarga o‘tib boradi. Shuning uchun keksa avlod, avvalo, farzandning ma’naviy dunyosini shakllantirish chorasini rejalashtirgan. Aslini olganda, xalq dostonlari, ertaklari, qo‘shiqlari, maqollari va boshqa o‘nlab janrdagi asarlar yosh avlodning ma’naviyatini

boyitish, uni haqiqiy inson darajasiga etishini ta'minlash maqsadini nazarda tutgan holda yaratilgan.

Suningdek, ma'naviyat insonning ruhiyati, turmush tarzi, ongi va tafakkuri, o'tmishi, buguni va kelajagi mujassam bo'lgan tushunchadir. Shuning uchun bola o'zi yashab, nafas olib turgan xonadonida ulg'ayib voyaga yetishishida muhtasham va qudratli makon bo'lgan ona zaminiga mehr-muhabbat va sadoqati abadiy bo'lmog'i zarur.

Insondagi eng oliy tuyg'u - Vatan tuyg'usidir. O'zi tugilib-o'sgan ona yurtini jon qadar sevadigan, o'zga yurt tabiatidan o'z yurti tabiatchilikzavq olaolmaydigan, diyoridagi katta-kichik yutuqlardan faxrlanadigan, hatto mitti chumoli harakatidan zavqlanadigan butun aql-zakovati, qalb qo'ri, kuch va imkoniyatini shu jamiyat va tabiat go'zalligi, rivojiga bahshida etaolgan insondagina bu tuyg'u namoyon bo'ladi.

Har bir insonning vataniga bo'lgan muhabbati ona suti, ona allasi va ota-ona mehri bilan uning vujudiga singib boradi, ota-onasini avlod-ajdodlari, ularning an'analari, urf-odatlarini, kasb-korlarini sevuvchi farzand o'zgalarni ham sevadi. Millati, xalqi, adabiyoti, san'ati, dini va madaniyatidan g'ururlanib, o'zi o'sgan yurt tabiatidan ilhomlanib, uning muqaddas tuprog'i qadrini anglaydi.

Har kimning o'z xonadoni, uy-joyi, o'z ona yurti naqadar qadr-qimmatli ekanligini o'zga yurtga safarga, yashashga borgan inson biladi. Buyuk mutafakkir Alisher Navoiy, Bobur Mirzo, Furqat va boshqa bobokalonlarimizning o'zlari tug'ilib o'sgan vatanlaridan uzoqda kuchli vatan sog'inchi-bilan yashaganlari, ona yurt tuprog'ini, unda o'sgan mevalarni ko'zlariga to'tiyo qilganlari, yurt ishqida iztirob chekkanlari barchaga ayon.

Ularning ruhiy kechinmalari haqiqiy vatanparvar kishining holatidir. Haqiqiy vatanparvar u qayerda yashamasin, vatanning yaxshi kunida ham, yomon kunida ham uni tark etmaydi, u bilan birga bo'ladi.

Bular sirasiga onalar allasi ham, oiladagi munosabatlar ham, buyuk shaxslar qoldirgan nodir kitoblar, madaniy yodgorliklar shaklidagi ma'naviy-ma'rifiy manbalar ham, bugungi ijodkor yaratayotgan asarlar, olimlarning kashfiyotlari ham kiradi. Ma'lumki, qadriyatlar yaratuvchi ham, avloddan-avlodga etkazuvchi ham xalqning o'zi. Shu bois ham xalq pedagogikasida qadriyatlar pedagogik jihatdan keng o'rganiladi, bunda ular quyidagi shakllarda namoyon bo'ladi: oilaviy qadriyatlar, mehnat qadriyatlar, maishiy turmushni ifodalovchi qadriyatlar, ijtimoiy siyosiy mazmundagi qadriyatlar, madaniy-ma'rifiy qadriyatlar, badiiy estetik qadriyatlar, sog'lom turmush tarziga oid qadriyatlar, ma'naviy ruhiy qadriyatlar. Xalq pedagogikasi umuman olganda ilmiy pedagogika bilan bog'liqdir.

Ma'lum ma'noda o'zbek xalq og'zaki ijodi to'g'ridan-to'g'ri yoshlar tarbiyasiga ta'sir etish vositasi bo'lib xizmat qilgan va xizmat qilib kelmoqda. Chunonchi, tez aytishlar-o'quvchilar nutqini o'stirishga, topishmoqlar - o'quvchilarning topqirligi, zehni tarbiyalashga, maqollar- o'quvchilarning axloq-odob tarbiyasiga, qo'shiqlar- o'quvchilarning nafosat tarbiyasiga, doston va ertaklar o'quvchilarning aqliy, axloqiy, jismoniy va umuman har tomonlama tarbiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Yoshlarimizni har tomonlama etuk insonlar qilib tarbiyalashimizda ayniqsa, qahramonlik dostonlarining ahamiyati ham kattadir. Ko'pchiligimiz xalqimizning qadimiy ertaklarini, afsonalarini, dostonlarini miriqib eshitamiz, o'qiymiz. Ularda tasvirlangan voqea-hodisalar, qahramonlar jasorati qalbimizni to'lqinlantiradi, bilimimizni oshiradi, ijodiy tasavvurlarimizni kengaytiradi. Qolaversa, ularda xalqimizning ozodlik va erkinlikka, farovon va tinch hayot kechirishga bo'lgan azaliy orzu-intilishlari mujassamlashgan.

Xalq og'zaki ijodi degan nom ostida bizgacha bezavol etib kelgan ana shu ma'naviy boyliklarimiz orasida "Alpomish" dostoni alohida ajralib turadi. O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimov bu asarga quyidagicha yuksak baho bergan edi: "Agarki xalqimizning qadimiy va shonli tarixi tunganmas bir doston bo'lsa, "Alpomish" ana shu dostonning shoh bayti, desak, to'g'ri bo'ladi. Bu mumtoz asarda tarix to'fonlaridan, hayot-mamot sinovlaridan omon chiqib, o'zligini doimo saqlagan el-yurtimizning bag'rikenglik, matonat, oliyjanoblik, vafo va sadoqat kabi ezgu fazilatlarini o'z ifodasini topgan".

Darhaqiqat, dostonning bosh qahramonlari Alpomish va Barchinoyning boshiga ne-ne ko'rgiliklar tushmaydi. Bu ikki yosh yurtni, hokimiyatni yovlardan tozalash, turli fitnalar, aldovlarga uchmasdan maqsad sari intilish, elga jabr qilmoqchi bo'lganlarga munosib zarba berish, nihoyat, o'z eliga, ona yurtiga munosib egalik qilishdek mas'uliyatli vazifalarni sharaf bilan bajarishadi. Bu kurashlar davomida ularning tug'ilib o'sgan yurtga mehri, do'stlikka sadoqati, qon-qardoshlariga bemsiz shafqati, pok muhabbati sinovdan o'tadi, toblanadi.

Yurtboshimiz xalqimizning qadimiy va shonli tarixini tunganmas bir doston deb, "Alpomish"ni esa shu dostonning shoh bayti deb baholashining zamirida ana shu haqiqat turibdi. Ya'ni, xalqimizga xos bo'lgan, uni asrlar sinovidan omon olib chiqqan barcha oliyjanob fazilatlar ayni dostonda mangu qo'shiqdek tarannum etilgan. Shuningdek, dostonda inson qadrini asrash, ota-ona hurmatini bajo keltirish, har bir farzandning Alpomishdek mard, jasur, so'ziga sodiq bo'lib o'sishini ta'minlash kabi hayotiy muammolar dostonda o'z ifodasini topgan.

Xalq og‘zaki ijodida ota-bobolarimizning aytmoqchi bo‘lgan pandnasihatlari, el e‘zozlagan odam bo‘lishning talab-qoidalari, xalqimizning urf-odatlari, milliy fazilatlarimiz haqida san‘at darajasiga ko‘tarilgan so‘z tizimlaridan iborat maqol, qo‘shiq, ertak, doston, bolalarga bag‘ishlangan asarlar va boshqa janrlardagi namunalarda ifodasini topadi. Shuning uchun ham xalq og‘zaki ijodini milliy qadriyatlar deb atash odat bo‘lgan. Xalq og‘zaki ijodining yorqin namunlaridan biriga misol qilib maqollarni keltirsak bo‘ladi. Maqol - og‘zaki ijodning eng faol janri. Xalq maqollarining mazmun ko‘lami inson hayotining turli sohalarini qamraydi. Inson hayotidagi voqea-hodisalarning cheki yo‘q ekan, maqollar mazmuni chegarasini ham o‘lchab bo‘lmaydi.

Maishiy hayotdagi kichik bir e‘tiborga arzimaydigandek, ko‘rinuvchi lavhadan tortib chuqur falsafiy mushohada ifodasigacha maqollar mazmunida o‘z aksini topgan. Xalqimiz yaratgan maqollarni tashkil etuvchi so‘zlar xususida esa, umuman, til lol qoladi. O‘zingiz tasavvur qiling, Mahmud Koshg‘ariyning “Devonu lug‘oti-turk” asarida 300 ga yaqin maqollar keltirilgan bo‘lib, ularning ayrimlari shu kungacha millatimiz nutqida aynan takrorlanadi. Demak, ming yil avval bobolarimiz, momolarimiz bir maqolni qanday yo‘sinda talaffuz qilgan va qanday maqsadda aytgan bo‘lsa, siz ham shunday holatda qo‘llayapsiz. Xullas, “Yurakkinamning taftiga tandir qiziydi, Ko‘zginamning yoshiga o‘rdak suziydi” kabi qo‘shiq misralariga duch kelar ekansiz, tilimizning qanchalar keng va bitmas-tuganmas boylikka ega ekaniga ishonch hosil qilasiz.

Qayd etish joizki, o‘zbek xalq musiqasi, ashula va raqslari millatning ma‘naviy-musiqiy boyligi hisoblanishi bilan birga uning mazmunida milliy urf-odat va an‘analar, milliy mentalitet o‘z ifodasini topgan. Ular o‘zining o‘ynoqligi va jo‘shqinligiga ko‘ra o‘quvchilarni estetik tarbiyalashda muhim didaktik vosita sanaladi. Estetik tarbiya aql bilan hissiyotni uyg‘unlashtirishdan iborat bo‘ladi. Estetika shaxs estetik ongi, munosabatlari, estetik faoliyatining vujudga kelishi hamda takomillashuvidan iborat bo‘lgan uzluksiz jarayon hisoblanadi.

Bu jarayon san‘at asarlaridan ma‘naviy zavq olish, go‘zallikka intilish kabi xislatlarining shakllanishida alohida ahamiyatga ega. Estetik ta‘lim-tarbiya tufayli yoshlarda kuchli hissiy mushohada, mustaqil tafakkur yuritish qobiliyati, mantiqiy fikrlash xususiyatlari tarkib topadi. Estetik ta‘lim-tarbiya berishda ma‘naviy merosimizning tarkibiy qismi bo‘lgan musiqiy folklor etakchi o‘rin egallaydi, desak mubolag‘a bo‘lmaydi. O‘zbek xalq musiqasi har bir shaxsning ma‘naviy kamolotini shakllantirishda, intellektual salohiyatini rivojlantirishda, barkamol insonni voyaga etkazishda muhim ahamiyat kasb etishi bilan birga urf odatlarimizni, qadriyatlarimizni tarannum etadi.

O'zbek musiqa folklori mazmunida ezgulik g'oyalariga hurmat-ehtirom, sog'lom turmush tarzi, mehr-oqibat tuyg'ulari, tariximiz, madaniyatimizning chuqur ildizlari kuchli oriyat, pok vijdon, halol mehnat, yaxshilik, sadoqatli bo'lish kabi insoniy fazilatlarining ma'no-mohiyati ifodalangan. Xalq qalbiga yaqin bo'lgan oddiy va sodda folklor raqslarining ijrosi natijasida milliy qadriyatlarimiz, go'zal va nafis san'atimizning qirralari, urf-odatlarimiz, an'ana va marosimlarimiz haqida yanada to'liq ma'lumotlardan voqif bo'lamiz.

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda qudratli qurol bo'lgan adabiyotdan keng foydalanmay turib, yangi jamiyat quruvchisini har tomonlama etuk inson qilib tarbiyalash mumkin emas. Shuningdek, o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatishda, ongini o'stirishda, dunyoqarashini shakllantirishda, nutqni boyitishda bilimga ishtiyoq va qiziqishini oshirishda bolalar adabiyoti va folklor na'munaarining o'rni beqiyos. Xalq og'zaki ijodi yordamida kelajaka vlod vatanga muhabbat, xalqqa mehr tuyg'ulari ruhida kamolga etadi.

Adabiyotlar:

- 1 Islom Karimov. Yuksak ma'naviyat - engilmas kuch. -T.: "Ma'naviyat" nashriyoti, 2013.
2. Omonulla Madayev. O'zbek xalq og'zaki ijodi. _T.: "Mumtoz so'z" nashriyoti, 2010.
3. T.Mirzayev, Sh.Turdimov, M.Jo'rayev, J.Eshonqulov, A.Tilavov. -T.: O'zbek folklori, 2020.
4. Haydarov.M. Xalq og'zaki ijodi na'munalarida tarbiya masalalari.-T.: Fan, 2004.
- 5.To'rayev.S. Folklorshunoslik: udumlar, qadriyatlar, marosimlar.-T.:Mehnat, 2005.

РЕЗИОМЕ

Ushbu maqola yosh avlodni ilm-fan, texnika taraqqiyoti talablari darajasida, ya'ni yangicha fikrlaydigan, ijodiy tafakkur va qobiliyatga ega bo'lgan barkamol shaxsni voyaga etkazish, bilan bir qatorda, ularni milliy g'urur va milliy mafkura ruhida tarbiyalash eng muhim hamda dolzarb vazifalarda biri ekanligi hamda xalq og'zaki ijodiyoti, musiqa san'ati, milliy o'yinlari ta'lim - tarbiyaning tarkibiy qismi sifatida yoshlarni har tomonlama kamol toptirishga xizmat qilishi haqidagi fikrlar o'z ifodasini topgan.

РЕЗИОМЕ

Данная статья является наиболее важной и актуальной для воспитания молодого поколения на уровне требований развития науки и техники, т.е. для воспитания всесторонне развитого человека с новым мышлением, творческим мышлением и способностями, а также для его образования. В духе национальной гордости и национальной идеологии было выражено, что это одна из задач и что народное творчество, музыкальное искусство, национальные игры как составляющая образования и воспитания служат развитию молодежи во всех аспектах.

SUMMARY

This article is the most important and urgent to bring up the young generation at the level of the requirements of science and technology development, i.e. to bring up a well-rounded person with new thinking, creative thinking and ability, as well as to educate them in the spirit of national pride and national ideology. that it is one of the tasks and that folk art, musical art, national games as a component of education and upbringing serve to develop young people in all aspects have been expressed.